

131

zapis
o
slikaru
račiću

marcel gorenc

Josip Račić rođen je 22. ožujka 1885. u selu Horvatima, na jugo-zapadnoj periferiji grada Zagreba. Prolazeći kroz Horvate, i danas možemo uočiti ponešto od patrijarhalnosti koja rapidno uzmiče pred nartajima suvremene gradske civilizacije. Žive ovdje poneki od Račićevih drugova i znanaca iz ranoga djetinjstva, ali se ne sjećaju ničega po čemu bi se njegov život i djetinjstvo razlikovali od njihova.

Račićev otac Mijo, a po njemu i cijela obitelj, zauzimali su istaknuto mjesto u životu svoga sela, tako da se čitav taj ambijent, zajedno s roditeljskom kućom, činio prikladan da bude solidnim temeljem budućeg života Josipa Račića. — Sasvim je blijedo sjećanje na Račićevu majku koja je umrla u prvim godinama njegova života, a koju je otac vrlo brzo zamijenio drugom suprugom.

Od nekoliko braće i polubraće Josip Račić bio je već zarana ljubimac svoje starije i prave sestre Pepice s kojom je, jedinom od čitave porodice, i u kasnijim godinama ostao u uskoj vezi. — Treba, naime, naglasiti da je za život Josipa Račića od presudne važnosti bio proces raspadanja patrijarhalne porodice, i Josipovo otuđivanje od roditeljske kuće koje je s godinama poprimalo sve sublimnije oblike.

Uz roditeljsku kuću i Horvate Račić je kao dijete upoznao i nedaleki Zagreb, sa tridesetak tisuća stanovnika, koji je živio na rubu evropske kulture i civilizacije. U njemu je tada banovao nasilni Khuen-Hederváry. Političke i ekonomske borbe nisu mogle naći pravog odaziva u širokim narodnim slojevima koji su živjeli u kulturnoj i ekonomskoj zaostalosti. Na putu do željenog napretka bilo je potrebno premostiti stoljetni jaz koji je zijevo između Horvata, Zagreba i Evrope.

I dok se život krute svakidašnjice polagano kretao svojim određenim pravcem, i dok su ljudi puni životnih iskustava računali i razmišljali o svojim probicima, nadomak rije-

ke Save djeca su bila prepuštena sama sebi te su u vrbicima savskih prudova rasla i doživljavala avanture o kojima njihovi roditelji nisu ni slutili.

Ima jedno kratko doba u životu čovjeka koje je uvjetovano fiziološkom funkcijom djetinjeg organizma, kad se čitav život koncentrira unutar granica sanjarija i igre. Doživljaji koji se u tom razdoblju odigravaju, a koji s godinama poniru sve dublje u tamu podsvijesti, odlučuju o životu čovjeka više nego što može odlučivati njegova svjesna volja. Potreba ranoga likovnog aktivizma karakteristična je manje-više za svu normalno razvijenu djecu, pa je po tim pokušajima gotovo nemoguće odrediti buduće likovne sposobnosti odrasla čovjeka. Te dječje šare i šaranja ljudi su navikli gledati tako mehanički da i ne pomišljaju na to kako se u tim čudnim oblicima izražavaju i sakrivaju prvi tragovi kulturnoga i umjetničkog produktivizma. — Isto ili slično kao i mali Račić šarala su i ostala horvaćanska djeca, a nitko nije mogao predvidjeti da će njegove »slike« postati sudbinom toga dječaka koji se sa svojim vršnjacima igrao po seoskim putovima i dvorištima.

Sa sedam godina pošao je Josip Račić u osnovnu školu u Samostanskoj ulici u Zagrebu. Prolazeći svaki dan poljima koja su se protezala današnjim Donjim gradom do rijeke Save, on je pomalo počeo osjećati razliku između života i svijeta u Horvatima i onoga u Zagrebu. Za sve četiri godine školovanja prolazio je osrednje i u školi se ničim nije isticao. Miran i povučen, on je umjesto školskih lekcija učio i osjećao nepisane zakone društvenih i životnih odnosa. Vraćajući se u Horvate, sa sve većom je pažnjom promatrao svoju okolinu i tražio razlike i vezu s doživljajima u školi i u gradu. U školi se crtalo po predlošcima i odredbama učitelja, a u Horvatima je Račić po svojoj volji »slikao« kako je sam htio i mogao. U svojim je slikarijama bilježio ži-

u Münchenu 1906. godine
s lijeva na desno:
olševski, račić, kosor,
božo lovrić i bečić

133

vot koji se odvijao pred njegovim očima, u kojemu je i sam sudjelovao; iz tih su slikarija izbijale njegove radosti i njegovi interesi.

Teško je odrediti koji su motivi ponukali Miju Račića da je odlučio svoga sina poslati u gimnaziju. Ali Josip Račić, kao dijete odraslo u relativnoj slobodi, i u kojega je nastupao pubertet, nije osjećao naročitu sklonost prema gimnaziji i koristima koje ona pruža, a najmanje prema njezinoj stezi. Priča se da je on pored školskih knjiga u školu nosio i tamburicu kojom je zabavljao svoje drugove. Može se lako zamisliti kako su takvim njegovim vladanjem bili zadovoljni profesori Kraljevske Velike Realne Gimnazije kod kojih u učenju nije pokazivao uspjeh veći od prosječnoga.

Privlačio ga je život koji je strujao daleko od golemih školskih zgrada gdje je trebalo da on iz školskih knjiga uči »pravilno živjeti«. Kod kuće, u Horvatima, bio je bliz samome životu i tu se lako snalazio; trebalo je tek otvoriti oči, povući olovkom ili kistom, pa da ispod njegovih ruku nikne život, koji je, iako omeđen skućenom površinom papira, bio odraz njegovih stvarnih osjećaja i zanimanja. Takvim ga otkrivamo u akvarelu »Portret oca«.

Svečanost je ušla u sobu. U ruci Mije Račića prestalo je škripati pero. Kroz otvoren prozor s lijeve strane vidi se bogati i blagi pejzaž s obroncima Zagrebačke gore. Mekani sjaj sunca obasjava ga i ulazi u sobu. Preko crno-žute »dacarske« kape svjetlo klizi sjajnom površinom stakala cvikera i ističe bjelinu košulje. Ta bogata igra svjetla, koja se gubi u šarama namještaja, diskretno naglašava volumen i osobne karakteristike portreta.

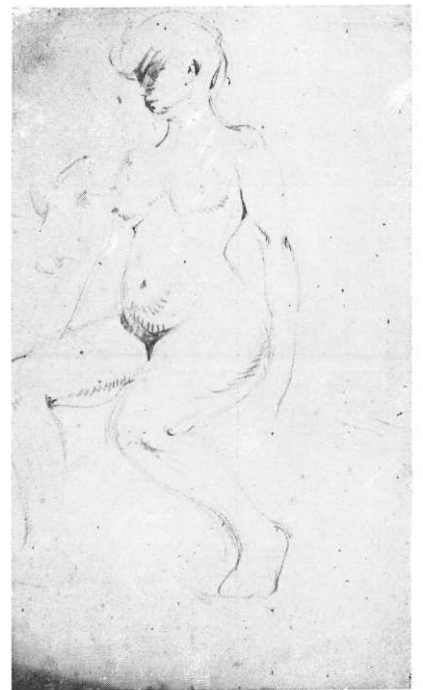
Ove i sličnih Račićevih dječakčkih slikarija sjećaju se zagrebački ljubitelji umjetnina koji su dvadesetih godina ovoga stoljeća posjećivali Račićevu roditeljsku kuću skupljajući i tražeći njegove zrele radove, dok su dokumente njegova cjelo-

kupnoga likovnog aktivizma prepustali slučaju i propadanju. Taj jednostrani interes skrivio je da danas posjedujemo tek mali dio Račićeva cjelokupnog opusa.

Potrebno je da se uživimo u psihu dječaka koji je osjećao grub kontrast između pouka o životnom idealu i zbilje života. — Račić je proživljavao gimnazijsko školovanje u prigušenom pubertetskom buntu, očekujući povoljan povod da ostavi školu; ona mu je pružala vrlo malo pobude da doživi život koji je strujao oko njega i kroz njega.

Kad je Josip Račić pošao u četvrti razred realke, njegov je otac uočio dječakovu nadarenost i interes za crtanje, te je nastojao da prikupi podatke o uvjetima i probicima litografskoga zanata. Realni su izgledi bili povoljni, pa je Mijo Račić u noćetku listopada 1900. godine odlučio da njegov sin prekine školovanje i poveo ga u litografsku radionicu Vladimira Rožanskovskoga u Zagrebu. Mora da je Josip tu novost primio s oduševljenjem djeteta kojemu se pružila prilika da stupi u život koji će se znatno razlikovati od dotadašnjega. U maloj dvorišnoj radionici u Berislavićevoj ulici počela je nova etapa Račićeva života. Nekoliko uskih prostorija bilo je ispunjeno strojevima, uskladištenim papirom i ostalim litografskim potrepštinama, a uz vlasnika tu je radilo oko osam ljudi. Račić je, dolazeći iz školskih klupa, osjetio da se u tom, za njegove pojmove kompliciranom, mehanizmu radionice započinje pravi život. A iluzija »pravoga života« nije nikada toliko sugestivna kao u godinama u kojima je tada bio Račić, to jest na prijelazu iz dječastva u mladenaštvo. Osjetiti u takvim raspoloženjima realnost zbivanja i aktivno sudjelovati u njegovu izgrađivanju znači u određenom pravcu iskoristiti stvaralački poriv mladenačke ličnosti.

Sav svijet okoline koji je prolazio njegovim čulima ostavljao je u njemu čuvstvo iskrene životne radosti. Znanci su ga poznavali kao do-

brodušna, vesela i smirenog druga koji je posjedovao izvanrednu sposobnost saživljavanja. Uvijek je sa sobom nosio bilježnicu u koju je unosio misli i doživljaje prenesene u likovne crtačke forme.

U radionici, gdje je boravio veći dio dana, morao je obavljati sve poslove litografskog naučnika, a oni omogućuju da se uvijek nauči nešto novo. Zbog svoga ugodnog nastupa, živa interesa i prirodnog humora Račić je omilio svima u radionici. Ona mu je postala pravim domom i u njoj je ne samo radio, nego i dolazio u dodir s različitim ljudima iz grada. U njoj je bila postignuta ona intimna atmosfera povezanosti između života i rada u kojoj se sama od sebe javlja potreba da se od sebe dade sve što se može. Račić je bio marljiv i pažljiv; promatrao je i primao sve savjete koji su mu mogli koristiti. Pa kad je prema predlošcima crtao i radio, njegov je posao uvijek bio prvorazredan i precizan, odajući ruku vještu rukovanju materijalom. Njegove su radove sa zadovoljstvom primali i majstor i stariji drugovi koji su mu pružali mogućnost da se okuša i na složenijim poslovima, pa su tako poticali njegov radni elan i u njemu podjarivali želju za slobodnim likovnim stvaranjem.

U međuvremenu se radionica V. Rožankovskog povećala i preselila se u Kukovičevu ulicu broj 5 (danas Braće Kavurića). U neprestanom dodiru s poslovima i s ljudima iz grada Račić je brzo sazrijevao te je stekao i neformalnu legitimaciju zrelosti. Sad postaje još samostalniji, jer se širi područje njegova interesa, pa mu roditeljska kuća postaje pretijesna, to više što su njegovi životni problemi nailazili na sve manje odaziva u krugu njegove obitelji. On se sada slobodnije kretao i višak svoga vremena posvećivao je osobnim problemima i ambicijama. Njegov je otac svojim autoritativnim nastupom i logikom primitivca unosio u obitelj dosta nemira. Koliko je god u početku cijenio djetinji likovni talent

svoga sina, ipak, otkako je Josip bio u litografskoj radionici, i unatoč tome što je bio marljiv i pouzdan u poslu, Mijo Račić nije osobito oduševljeno pratio njegovo bavljenje i zanimanje slikarstvom, od kojega, po njegovu mišljenju, nije moglo biti nikakve ozbiljne materijalne koristi. Ali, i bez sukoba u roditeljskoj kući bilo je dovoljno životnih neprilika, pa se upravo zbog toga Josip Račić još intenzivnije bavio svojim poslom i slikanjem.

Ne poznavajući recepte školskog slikanja, Račić je na temelju vlastitih iskustava otkrivao sklad i misterij likovne i slikarske ljepote. Slobodan od propisa, dobrih ili loših tradicija i običaja, on je instinktom i marljivošću tražio i postepeno nalazio odgovore na otvorena i neriješena likovna pitanja. Njegov je osjećaj za veličinu forme bio to intenzivniji što je svjesnija u njemu bila spoznaja o nedjeljivoj povezanosti volumena prostora s kolorističkom vibracijom svjetla. Nakon trogodišnjeg naukovanja Josip Račić je 8. listopada 1903. proglašen litografskim pomoćnikom, pa je taj događaj svečano proslavljen u gostionici Mije Račića u Horvatima, uz sudjelovanje vlasnika i svih članova radionice V. Rožankovskoga. Vjerojatno je to bio najveseliji dan koji je svom ocu priredio Josip Račić. — Zimu 1903. godine proveo je Josip Račić kao pomoćnik kod Rožankovskoga, a zatim je nekoliko mjeseci, do kraja 1904. godine, radio kod litografa V. Zlamala u Dugoj ulici u Zagrebu. Tada uzima svoju ušteđevinu i odlazi u svijet.

Pomoću dokumenata i sjećanja možemo obnoviti život Josipa Račića, ali nemamo mogućnosti da pokažemo njegove tadašnje likovne radove. Poznavajući Račićevu marljivost i predanost radu, možemo pretpostaviti da je u tri godine intenzivna crtanja i slikarskih pokušaja stvorio i niz vrijednih stvari, čija nam je sudbina nepoznata, jer su djela nestala, premda mnogi od njegovih

tadašnjih drugova tvrde da su ih sami imali ili bar kod njega vidjeli. Bila je tada tradicijom ukorijenjena praksa da su pomoćnici, izučivši zanat, odlazili na »vandrovanje« u strani svijet, da ondje novim iskustvima upotpune znanje i steknu obrtničku i životnu okretnost. Prema tome, Račićevo putovanje nije za krug njegovih znanaca u ono vrijeme značilo neku senzaciju; ali ciljevi njegova puta bili su različiti od onih u ostalih prosječnih mladih ljudi koji su odlazili u tudinu. Račić je, naime, bio uvjeren da će se radom u kojem od poznatih evropskih centara moći ne samo prehraniti nego i naći priliku da se ozbiljnije bavi slikarstvom.

Na najranijem, na žalost zagubljenom »Autoportretu (I)«, koji je navodno nastao uoči odlaska iz Zagreba, možemo vidjeti prilično sigurno i uvjerljivo izgrađenu fizionomiju mladića kojega obilježuje visoko, svedeno čelo, senzualne usne i prodorni pogled modrih očiju. Izvanredna psihološka i likovna karakterizacija, upotpunjena sigurnošću poteza kistom, doista govori o mladiću koji samopouzdan kreće u svijet i u život.

Beč je nakon kraćeg vremena napustio uvjeren da će u Münchenu naći sredinu koja odgovara njegovim težnjama. Intenzivni život Münchena, sa svim svojim osobitostima, obuhvatio je Račića. Ispočetka je krzmao, ne znajući da li da se opredijeli za litografiju kojom je mogao zarađivati novac, ili da se savim posveti slikarstvu. Sav njegov dotadašnji ozbiljan rad i ostvarenja nastali su više na temelju likovnog instinkta nego određenim metodama, pa se u njemu probudila želja da egzaktnim slikarskim sredstvima nauči izraziti ono što je nesvjesno nosio u sebi. Zbog toga je i potražio umjetničku školu. Kod tada poznatoga minhenskog likovnog pedagoga Antona Ažbea (1862 do 1905), koji je kao Slovenac osobito preferirao učenike slavenskog porijekla, naišao je talentirani Račić na

puno razumijevanje i pomoć. Bio je oslobođen školarine, a Ažbe je s posebnom pažnjom pratio i stimulirao njegov razvitak. Tu se našao s Oskarom Hermanom, prijateljem iz osnovne škole; s njim je zajednički radio i širio krug svojih interesa i poznanstava. Njihovim prijateljstvom udaren je temelj onom drugarskom krugu koji su s njima na Akademiji činili Becić i Kraljević, i koji je njihov zajednički profesor Habermann nazvao »die croatische Schule«. U intenzivnom radu još je više poraslo Račićovo samopouzdanje i zadovoljstvo koje materijalne teškoće nisu mogle umanjiti. Uspjesi su ga poticali na rješavanje novih problema i zadaća. — Ocu se javlja pismom: »Ja sam Vam hvala Bogu zadovoljan i veseo i dobro mi ide što se tiče posla. U školi u kojoj jesam vrlo me rado imadu, a nekoji me malo i šif gledaju zato jerbo najbolje rišem. Ima nas jedno 40. Ja bi se učio i maljati, ali sada mi nema prilike. Ja imam nakanu ovu: risati za novine onakove slike komedije, što mi jako dobro ide, i onda slike, skice za litografije i uz to risati i maljati portret... Ja mislim da ću za par mjeseci si moći nešto zaslužiti.

Sada je došao ovamo jedan moj prijatelj iz Zagreba u školu, sa kojim sam pred 9 godina u školu išao. Taj misli na akademiju iti. Zove se Herman.«

Mladenački optimizam podjarivao je neprestano radni elan, a vidljivi rezultati napretka učvršćivali su u Račiću uvjerenje da se on za umjetnost mora boriti na širokoj fronti života. — ... »ja sam već skoro 6 mjeseci ovdje te sam se i nešto naučio što će mi mnogo hasniti kasnije... Osobito maljanje, to meni ide sada tako lijepo i lahko, svi se k meni nalukavaju kad radim, a to čovjeka veseli. Zato mi je žal ostaviti školu... Ja sada gledam, ako bude moguće, da kakovo mjesto dobijem, makar ne u Monakovu, moguće u Berlinu i gdje mu drago, ako bude išlo. Kamo god neću ići jer si

onda pokvarim zdravlje i svu nauku.«

Račić je bio pun različitih planova za bližu i dalju budućnost, ali svi su bili uvjetovani pretpostavkom da će on i dalje najozbiljnije raditi i slikati. Pa kad je materijalna situacija postala tako teška da se u Münchenu više nije moglo živjeti od uštedevine i neredovne pomoći od kuće, prihvatio je Račić ponudu i namjestio se u litografiji i zavodu za reprodukcije R. Bonga u Berlinu. Tu je proveo nekoliko mjeseci, do ljeta 1905. godine. »... zadovoljan sam ovdje u Berlinu gdje mi se pruža vidjeti svašta lijepoga i novoga što dosada nisam vidio.« U Berlinu nije Račić više zbunjenoj provincijalac nego čovjek koji zna iskoristiti prednosti života u velegradu. Intenzivni život nukao ga je na prikupljanje onih kulturnih dobara koja je nalazio i izvan muzeja i galerija gdje je u prvom redu crpio pobude za slobodnu likovnu djelatnost. Upravo te godine umro je i Adolf Menzel koji je, kao i Račić, svoj život započeo u litografskoj radionici, a djela su mu upravo u povodu njegove smrti vrednovana s osobitom pažnjom. — Ipak, Račić, naviknut na slobodan i pomalo boemski život umjetnika, osjeća i nelagodnost radioničke vezanosti i šablonskoga rada. »Što se tiče posla kojim se bavim, ne znam ni sam kako da Vam kažem, da li mi se dopada ili ne... Između ovih 9 litografa sam naravski ja najbolji risač, te ja ne radim isti posao kao oni, već samo rišem, kad i kad maljam, pravim originale, dakle sasvim lijepi posao s jedne strane, ali si opet mislim zašto da ja ovdje budem gdje nemam prilike da se od koga šta naučim...« — Niego-va je samosvijest tražila ozbiljnu umjetničku konkurenciju, ali on je znao zatomiti svoje ambicije kad je morao voditi računa o novcu kojim je kasnije mislio nastaviti započeti studij slikarstva. Trebalo je izdržati samo nekoliko mjeseci; pred njim su se otvarale široke perspektive, a u daljini su se ocrta-

josip račić
portret polusestre jelke

portret sestre pepice, 1907.
autoportret 2

gospođa s modrim šeširom
majka i dijete, 1908.

137

vale konture njegovih umjetničkih ideala.

U poslu i u dobro iskorištenu slobodnom vremenu dani su brzo prolazili, a Račić je višak svoje uštedevine toliko povećao da se potkraj ljeta 1905. mogao odlučiti da napusti posao u Berlinu i da se vrati u München. Računao je da će kod Ažbeja svakako moći besplatno nastaviti studij, a osim toga, od hrvatske vlade zatražio je stipendiju. Međutim, stipendiju nije dobio, a nepredviđena i nagla smrt Ažbejeva, 5. rujna 1905, izmijenila je donekle njegove planove.

Herman i nekoliko njegovih dobrih prijatelja bili su već otprilike na Umjetničkoj akademiji u Münchenu i neki su od njih bili stipendisti, pa se i Račić prijavio za prijemni ispit na Akademiji računajući da će nakon pokazanog uspjeha lakše isposlovati stipendiju. Na prijemnom ispitu našao se s Vladimirom Becićem koji u kasnijim sjećanjima kaže: »Tu se nadem s njime na ispitu Akademije kojega je sjajno položio. Od prvoga susretaja sprijateljismo se, jer sam osjećao u tom mladiću nešto osobitog.«

Sačuvani list ispitnih crteža »Studije ugljenom« iz Grafičke zbirke u Zagrebu jasno govori s kakvim je potencijalnim sposobnostima Račić došao na Akademiju. Nikakva ispitna groznica ne odražava se na tom crtežu, nema nijednoga suvišnog poteza ugljenom. Oko i ruka suverenog crtača bilježi stvarnost koja je kondenzirana u egzaktnom i jednostavnom stvaralačkom ritmu oblika. I upravo u tom momentu javne i zaslužene afirmacije doživljava Račić gorčinu prijekora i malograđanske skepse svoga oca. — »Ali kako opažam i čujem, imate Vi premalo povjerenja u mene. Baš sam čuo ove dane da ste se ljutili što sam išao na Akademiju i što sam otišao iz službe. Ja sam Vam toliko puta rastumačio, i ako me niste još razumjeli, onda ne znam kako da Vam pišem. Mjesto da se dičite što sam primljen na Akademiju, što sam se sam veselio, Vi si

sasma nešto deseto mislite o Akademiji. Misлите da tu svakoga prime koji ništa ne zna.«

Ali sve nedaće i nesporazumi nisu više mogli odvratiti Josipa Račića s puta kojim je mladenački odlučno krenuo. Štaviše, neki događaji i prilike na samoj Akademiji ubrzali su njegovo stvaralačko osamostaljenje i sazrijevanje, a da pri tom nije bila narušena disciplina postepenoga pedagoškog razvijanja i usvajanja korisnih iskustava. Prvi nastavnik Račićeve crtačke klase, prof. Johann Herterich, poboljšavao je i umro 26. listopada 1905. On je po temperamentu i metodi bio konzervativac koji zbog bolesti nije mogao dovoljno razviti i praktično primijeniti svoje principe. Neko vrijeme zamjenjivali su ga brat Ludwig Herterich i Hugo von Habermann, koji u zimskom semestru godine 1905/6, zbog svoga prijelaznog i neodređenog statusa, nisu mogli ni htjeli poduzimati bilo što čime bi eventualno poremetili uhdanu praksu tradicionalne crtačke klase. A upravo to razdoblje bilo je dostatno da se Račić i njegovi drugovi međusobno sažive i upoznaju, te da otkriju probleme koji su ih mučili, a za čije postavljanje i pokušaje rješavanja nisu bili sputavani obaveznim autoritetom nastavnika, voditelja razreda.

Osim ovoga lokalnog problema, čitavim tadašnjim likovnim životom Münchena i njegove Akademije strujao je nemir borbe između tradicionalnog akademizma i neodređenih težnja modernoga izraza čiji su pobornici pokušavali primijenjivati principe impresionizma odnosno tada još avangardističkih pravaca postimpresionizma. U takvoj konstelaciji položaj voditelja Račićeve klase zauzima Hugo von Habermann (1849—1929), koji je pretvara u slikarsku i želi djelovati u pravcu modernizacije nastave. Habermann je tada bio mondani novator, pa su đaci s interesom očekivali njegovu pedagošku praksu koju je on formulirao u izreci: »Trebalo bi ozbiljno i akademski započeti a veselo prestati raditi; ne obratno:

veselo početi pa dosadno ili u najmanju ruku nešto manje veselo prestati. Pri svladavanju ove tehničke slika se može dobro dovršiti, a ipak tako da prividno izgleda kao da je lako slikana. Ta se lakoća mora postići u posljednjih četvrt sata.« Koliko je god takva receptura u akademskoj praksi morala doživjeti brodolom, pedagoški rad Habermannov, uzet u cijelosti, očituje želju da u svojih učenika razvije originalnost, a uz to da ih upućuje na izvore klasičnih slikarskih izraza, bez obzira na to što je sam pri tom uvijek ostao vjeran principima akademizma.

I dok je Habermann u kratkom ljetnom semestru 1906. godine korigirao đačke radove i svoje učenike upućivao na »pravi put« crtanja i slikarstva, oni su našli i druge snažne pobude, koje se nisu javljale samo u okviru rada u Akademiji, nego su se temeljile na autopsiji umjetnina u galerijama i muzejima, o čemu se zatim diskutiralo u drugarskim krugovima.

Atmosfera u kojoj je tada živio Račić bila je prikladna za skladan razvitak njegove ličnosti. U društvu književnika, pjesnika i likovnih radnika sfera se njegovih interesa širila i produbljivala, dok je on, zahvaljujući svom temperamentu i nadarenosti, osvajao simpatije i povjerenje koje je prelazilo okvire slučajnog drugarstva i prerastalo u čvrsto prijateljstvo. U tom krugu on nije bio samo ravnopravan s ostalima, nego je svojom originalnošću prednjačio u nastojanju da se razvije svestrana društvenost. Bogat i raznolik društveni život nije sputavao njegovu intenzivnu želju i potrebu za konkretnim likovnim radom.

Samopouzdanje i talent nisu mogli ostati jedini oslon njegovih ambicija. Trebalo je marljivo i sistematski raditi da se stekne sigurnost i iskustvo koje će u budućnosti osigurati željene uspjehe. Ustrajnim radom neprestano osvaja nove mogućnosti slikarskog metijera, ne gubeći pri tom svježinu neposrednosti i osobnih preokupacija.

»Glava starice« samo je tipični model minhenske Akademije, ali Račiću je poslužio za postavljanje složenoga slikarskog problema. Plastična silueta crnoga šala u srednjem planu povezuje sočno sivilo jednolične pozadine u dramatski akord kolorističkog prostora. Reljef ovala glave i vidljivog dijela vrata pojačan je svjetlom s desne strane koje naglašava plastičnost nosa i očnih šupljina te se gubi u izraženoj oblini visoka čela. Sivilo pozadine diskretno se odražava na crnosivoj kosi, a intenzivni sjaj sivih očiju daje ne samo koloristički akcent slike, nego nas svojom dubinom unosi u psihičko stanje modela koji je istodobno nosilac individualnog doživljaja slikara. Jedri potezi kistom sigurno prate intenzitet kojemu je podređena plastičnost forme. Tom su slikom označeni stvaralački motivi odnosa forme i kolorita, te psihologije ponižavanja i humaniziranja doživljaja, koji čine srž Račićevih umjetničkih nastojanja.

»Starac u crvenom prsluku« znači korak dalje u svladavanju probleme odnosa između pikturalne forme i tonskoga kolorita. Lik je smješten u podjednako tempirani prostorno-atmosferski medij koji mekša reljef i volumen glave. Svjetlo stvara kolorističku napetost između širokoga luka čela i pahuljastih mekanih zalisa kose, pa oštarih obrisa bijelog ovratnika, crvene kravate i prsluka, da se najzad rasprši na smeđem kaputu. Sigurni potezi u oblikovanju plastičnih akcenata pridonosi pojačanom djelovanju lokalne i opće karakterizacije.

U »Studiji muškarca sa šalom« postignut je tadašnji domet Račićevih želja i mogućnosti. Slikarski je rukopis ujednačen, plastični i koloristički valeri postali su ravnopravni faktori organizma slike u kojoj nema nadređenosti ili podređenosti formalnih elemenata. Sva raspoloživa izražajna sredstva služe potenciranju mnogolikih karakterističnih detalja koji u jedinstvenom zama-

hu prerastaju u doživljaj kongenitalan realnosti.

Stvaralački elan i ravnoteža nikad nisu bili u pitanju kad se Račić sukobio s potrebama i nedaćama svakidašnjice. Pred završetkom ljetnoga semestra trebalo je da se odredi kako će se iskoristiti praznici i da se ozbiljno povede računa o tome kako će se u jesen nastaviti studij. U toku srpnja Račić je nastojao da uredi sve kako bi sebi osigurao stipendiju. Ocu je poslao svoje radove koji su uz preporuku prof. Habermanna imali biti priloženi molbi. Vjerojatno da ubrza stvar, Račić je odlučio da nakon dvije godine odsutnosti iz Zagreba dođe kući te da se i osobno zauzme za stipendiju.

Sad se opet morao priviknuti na jednoličan život u domu, prepušten sebi i svojim problemima, u sredini koja mu nije mogla pružiti toliko novih pobuda kao München. Živio je povučeno, ali su pouke skupljene u Münchenu bile kapital koji nije dopuštao mirovanje. Nailazio je na svoje stare motive, pa je osjećao koliko se izmijenilo njegovo gledanje i koliko novih sredstava može sada poslužiti njegovoj likovnoj ekspresiji. Boravak u Zagrebu imao je tu osobitu pozitivnu stranu što ga je primorao da radi samostalno i da sebi bude jedini i najstroži kritičar. Sve ga je to poticalo da još više pooštri kriterij i da traži egzaktnost izraza i slikarskog materijala. Radio je u svim tehnikama, pa i reproduktivnu grafiku.

U sredini koja je u općoj evropskoj kulturnohistorijskoj konstelaciji bila izvrgnuta provincijalizmu, nedovoljno izrazitom da bi prerastao u kvalitetni regionalizam, Račić se morao razračunati sa salonskim folklorizmom i narativnim sentimentalizmom. — »Stari prosjak«, koji sjedi na drvenoj klupi, obasan je mekanim svjetlom sunca koje ispunja mirnu atmosferu. U njegovu tek naznačenom licu jasno se zrcali smirenost velikoga životnog iskustva. Naglašeni i usklađeni odnosi vertikalna i horizontalna volumena daju čitavoj kompoziciji je-

drinu koja je potpuno oslobođena sažaljenja i lažne slikovitosti. U istom psihološkom i stvaralačkom odnosu slikana je i scena »Pred stajom« u kojoj, u ugodaju plain airea, dominira portret i organski volumen u prednjem planu. Prisutnost i silueta čovjeka u pozadini nije samo slučajna kompozicioni rekvizit, nego je korelat životnih funkcija i doživljaja.

Te i ostale slikarske radove toga razdoblja najbolje karakterizira gvaširani akvarel »Portret polusestre Jelke«. Jednostavno razvedeni volumen tijela s rukama sjaji u kolorističkim kontrastima crvene haljine s tamnim prugama i modrom pregačom. U bogatim preljevima svjetlo klizi reljefom lica i drhti u pramenovima kose. U smeđim gvaširanim očima nije koncentriran samo najjači intenzitet svjetla, nego se u njima odražava dubok psihički doživljaj starmala djeteta. Likovno bogatstvo, stvaralačku uravnoteženost i složeni vitalni intenzitet toga djela malokad je i sam Račić dosegaio u drugim svojim poznatim radovima.

Uz predani rad na slikarskim problemima u užem smislu, Račić se okušao i u ilustrativnoj grafici, te mu je osamnaest radova litografirano u satiričko-humorističkom časopisu »Koprive«. Među tim litografijama osobito se ističe kompozicija »I, one' se miču«. Ne znamo je li dobivanje stipendije bio razlog što je prekinuo taj rad i suradnju u časopisu koji je svojim liberalizmom i često opozicionim stavom morao biti nepoćudan vlastima, pa prema tome i kompromitantan za novog stipendista Račića.

Kad se Račić na jesen vratio u München, nastavio je redovni studij. Stipendija mu nije dostajala, te je imao neprestanih nesporazuma s ocem od kojega je morao tražiti pomoć, a koji je sve manje razumijevao sinovljeve brige i ambicije. Račić tada više nije želio praviti nikakve kompromise koji bi mogli ugroziti njegov umjetnički i slikarski rad.

Generacija kojoj je pripadao Račić sazrijevala je brzo, a veliki majstori prošlosti nisu bili samo nedostižni ideali, kojima su se mladi ljudi divili u galerijama, nego su njihov život i metoda rada bili tema diskusija u kojima su se sučeljavali uspjesi stvaralačkog rada i šablوني-zirana procedura nastave na Umjetničkoj akademiji. Velike i revolucionarne tekovine umjetnosti devetnaestog vijeka, koje su bile izborne također kao ustuk akademizmu, već su bile osvojile pravo mjesto i stvorile široku platformu za stvaranje novih, suvremenih umjetničkih pravaca. Retrospektivne i avangardističke izložbe postale su svakodnevna praksa, te su kružile Evropom i Münchenom, a njihovo neposredno djelovanje bilo je pojačano polemičkim tekstovima i usavršenim reprodukcijama mnogobrojnih umjetničkih publikacija. U toj intenzivnoj atmosferi Račićeva klasa nije sudjelovala samo pasivno. Roman Kramstyk (1885. do 1943), mladić izvanredne kulture, erudicije i senzibilitnosti, poveo je za sobom većinu talentiranih đaka Habermannove klase, te su oni stvorili neobavezan ali vrlo aktivan radni krug u kojem su teoretski i praktički radili na stjecanju konkretnih znanja o povijesti i o metodologiji slikarstva. Dok je Kramstyk djelovao više teorijski, Račić je svojim talentom uživljavanja i neposredne prakse utjecao na čitav rad klase, te je s nekolicinom kolega iz Hrvatske spontano stvorio krug koji su Habermann i ostali nazvali »Hrvatskom školom«. U tom su krugu bile obuhvaćene napredne težnje umjetnosti i slikarstva, kojih su generalnu liniju vrijednosti označivali Velázquez i Manet. Praktički je to značilo borbu za pročišćavanje odnosa između doživljaja i umjetničke forme, pa fiksiranje kvalitetnoga i egzaktnog slikarskog izraza. U pismu od 4. prosinca 1906. Račić među ostalim piše svom ocu: »Inače znajte da sam zadovoljan i veseo, marljivo radim i uvijek napredujem ... Čim više znam, s tim više uviđam da još do-

sta ne znam i tako uvijek više od sebe zahtijevam, i na taj način čovjek samo napreduje. Profesor me uvijek hvali, ali ja njega ni ne slušam jer on drukčije misli o umjetnosti, a ja drukčije. Ja mnoge stvari već sada bolje znam od njega.«

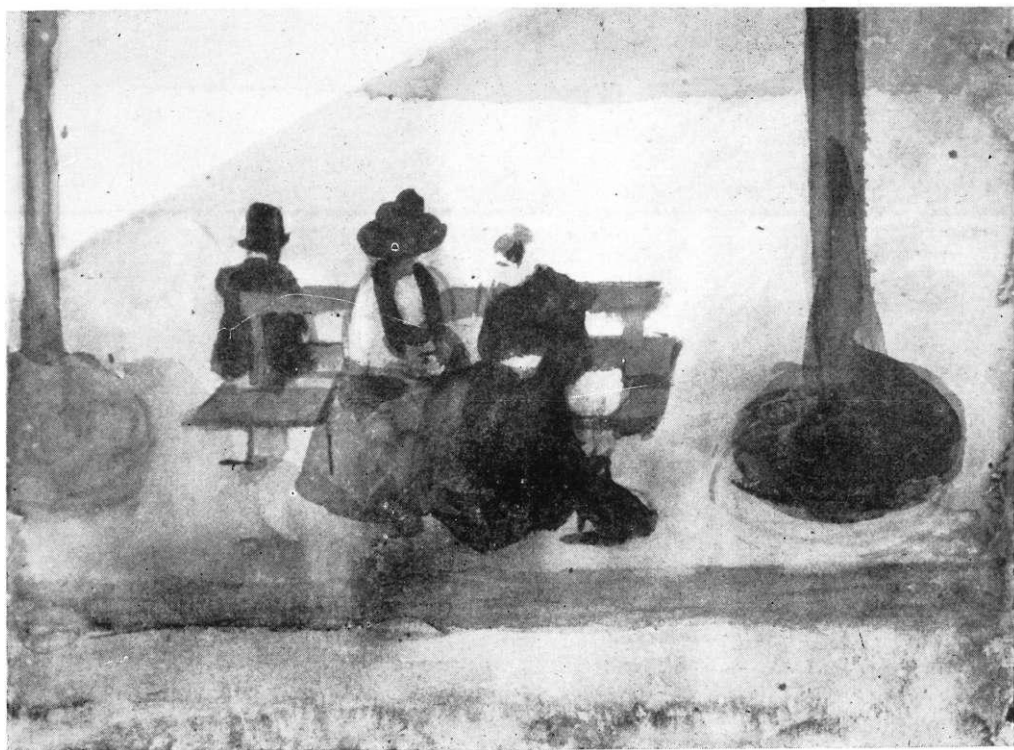
U sačuvanom Račićevu opusu ima dosta djela koja očividno pokazuju kako je on konkretizirao liniju svojega slikarskog izraza, pa se po tome i jasno izdvaja od Habermannovih epigona, a da isto tako ni krilatica: »Tako jedan Manet nije slikao« nije za nj bila samo pomodna fraza ni uzor za mehaničko reproduciranje. Nepretenciozna studija »Odmaraenje« pokazuje kako je malo bilo potrebno da se bez »aranžiranja« postigne uvjerljiv i intiman doživljaj kuta u ateljeu u koji prodire svjetlo, i kako od običnog modela i rekvizita nastaje slika puna svježine i neposrednosti. — »Poprsje žene« prenosi nas u situaciju koncentriranog doživljaja kontemplacije. Sve je svedeno na nekoliko plošnih volumena osvijetljenih difuznim svjetlom koje diskretno akcentuira individualni karakter prikazanog lika. Bogata skala kolorističkih efekata postignuta je razrađenim nijansiranjem maslinastih, ružičastih i sivih tonova. Sigurno taj temeljni koloristički trozvuk ne prati slučajno mnoge Račićeve, jednako kao i mnoge Velázquezove ugođaje. — Reprezentativni portret prikazuje »Gospođa s velikim šeširrom«. Duboko, sočno sivilo pozadine ističe crno-bijelo poprsje. Glava je modelirana široko, ali je boja inkarnata prigušena te pojačava dojam pasivnosti lutke. Razmahala su se široka krila šešira s velikim ukrasnim vrpcama i s velom, i upravo tom velu određen je najdelikatniji zadatak regulativa kolorita i forme, pa statičkih i dinamičkih akcenata kompozicije koja se odigrava samo u jednom planu.

Neprekidno radeći i tražeći adekvatan slikarski izraz za pojave i situacije koje su ga okruživale i neprestano se mijenjale, Račić je osjećao potrebu da se introspektivno poza-

josip račić
muškarci na bulevaru
žene na bulevaru

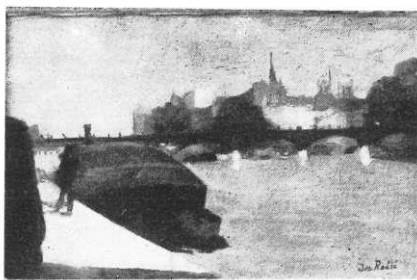
141

bavi i sobom. Tako je nastao i drugi »Autoportret (II)«. Tretmanom i fakturom razlikuje se od prvoga. U individualnoj karakterizaciji osjećaju se promjene koje pokazuju da je od dječaka-mladića postao mlad muškarac. Njega više ne zanima opširna fizička analiza detalja fizionomije. Sve se sažima, a široki i štedljivi potezi kista samo markiraju bitne karakteristike. I oči su namjerno prigušene, ali upravo time naglašen je dojam prodornosti koja pojačava opće djelovanje pokreta i perspektive čitave glave. Neka određenost i samopouzdanje progovara iz čitave kompozicije koja je koloristički svedena na primarni kontrast svjetla i sjene.

Račić je pun elana i radnih uspjeha završavao zimski semestar 1906/7. godine. Njegovi životni uvjeti nisu se mnogo izmijenili, pa je neprestano živio na rubu neimaštine, ali su zato njegove umjetničke ambicije našle pravi put slikarskog izraza koji je trajno podiurala želja i potreba za napretkom i usavršavanjem. — Sigurno nije slučajno što je, nastupajući ljetne praznike, na putu u Zagreb, preko Tirola otputovao u Veneciju, i što je njegov boravak u Veneciji ostao u sjećanju njegovih drugova i rođaka. — Kad je došao u Zagreb, dvije su ličnosti osobito privukle njegovu pažnju. Jedna je bila sestra Pepica, koja je živjela u nesretnom braku, a druga stari prijatelj Stopar, koji je svojim velikim životnim iskustvom već odavna podupirao Račića.

»Portret sestre Pepice« opsegom je mala slika, ali se na njoj jasno vidi snaga Račićeva poniranja u psihu modela i mogućnost konkretiziranja adekvatne slikarske vizije. Mekano modulirani oval lica kruni lazurnotamna kosa, a ističe izraziti reljef usana. Svjetlo pada tako da vertikalna nosa pojačava očne lukove. Pod njima se sjaju modrosive oči iz kojih izbija dubina prikrivenog straha i patnje. — Prijatelj Stopar sačuvan je u gvaširanom akvarelu i u velikoj uljanoj kompoziciji, te

se na prvi pogled čini da je riječ samo o odnosu između studije i definitivne kompozicije. A to su zapravo dvije varijante u kojima je isto lice dalo građu za određivanje dvaju kontrastnih psiholoških i slikarskih aspekata.

U akvarelu »Portret prijatelja Stopara (I)« poprsje staroga čovjeka izdvojeno je i komponirano tako kao da predstavlja vrh monumentalne piramide. Perspektivno sažeti volumen trupa i glave, unatoč sjedoj kosi, brkovima i bradi, čine dojam fizičke otpornosti koja je pojačana reljefnom modelacijom detalja lica osvijetljenog direktnim sunčanim svjetlom. Smirene prodorne oči daju čitavoj slici psihološki akcent staračke koncentrirane energije. — U velikoj uljanoj kompoziciji »Portret prijatelja Stopara (II)« nije samo izmijenjeni format uvjetovao novo likovno rješenje, nego je ono posljedica i novoga psihološkog doživljaja. Pred sočno zelenom pozadinom koloristički se ističe piramidalni volumen starca koji sjedi za stolom. Sunčano svjetlo svojim sjajem i refleksima ocrta odijelo i pogruženo tijelo koje se gubi u suncu i u prostoru. Intenzitet svjetla rastače pahuljastu bradu i klizi zagasito smežuranim inkarnatom. Oči su iza stakala naočara ugasle. Cijela je kompozicija isječak velikoga, beskrajnog prostora u kojem igra svjetla harmonizira mnoge slučajne i bitne detalje karakteristične predmetnosti koja je oslobođena kontrole sentimentalnosti. Ovom kompozicijom Račić je jasno pokazao originalnost pri svladavanju metodike slikarstva u slobodnom prostoru i njegove psihološke problematike. Za naše sveukupno slikarstvo ovo dostignuće ne znači samo formalno dostizanje ideala impresionizma, nego i originalnu stvaralačku sposobnost dijalektičkog rješavanja odnosa između sadržaja i forme.

Račić je u jesen nastavio rad u Münchenu. Lijep doživljaj jesenjeg sunčanog pejzaža zabilježio je u akvarelu »Park« gdje koncentrirani

zeleni tonaliteti vibriraju u mekanoj atmosferi i odražavaju se na površini jezera. Polukružni isječak puta s mostićem sugerira u ovom smirenom djeliću prirode kretanje koje ne narušava nikakva strana radnja.

Na Akademiji radi punom snagom, i sad nastaju reprezentativni portreti »Gospođa u crnom« i »Gospođa s modrim šeširom«. Slika »Gospođa u crnom« prikazuje poznati profesionalni model minhenske akademije koji su crtali i slikali i Račić i njegovi drugovi. Ipak, u ovom Račićevu djelu, koje je istinska kreacija svoje vrste, kompozicija i model postali su jedinstveno oličenje snage i volje slikara stvaraca. Figura je postavljena u slobodnoj prostornoj dijagonali koju naglašavaju fino prostudirane ruke, a osobito istaknuta desna kojoj u kontrastnom ritmu odgovara veliki šešir. Tamna sivosmeđasta pozadina ističe nijansiranu crninu materijala odjeće. Gotovo sasvim frontalno osvjetljenje ističe sjaj inkarnata ruku, bjelinu ovratnika i široko koloristički modelirano lice. Po snažnoj psihološkoj i slikarskoj koncentraciji model je postao nosiocem općeljudske dramske radnje, a likovna kvaliteta njezinim vizuelnim katalizatorom. — U slici »Gospođa s modrim šeširom« odnos je slikara prema modelu sličan, a isto tako i temeljna kompoziciona shema. Ipak, nije slučaj što je volumen tijela koncentrično zatvoren, a kratki potezi kista ne povode se doslovno za formom niti reproduciraju materiju odjeće i šešira. Sva je pažnja usredotočena na ekspresiju lica. Svjetlo prigušuje sjaj i reljef ovala lica na kojem se snažnije ističu tek senzualne usne i prikrivenom sjetom zamagljene oči. U tim očima nema inače poznatog sjaja, nego njihova akromatična duboka smeđa boja pojačava dojam sakrivene tuge. Teško je pomisliti da je taj snažni doživljaj samo ilustracija Račićeve slikarske dosjetke, a ne rezultat njegovih nastojanja za produbljanjem kreativnog izraza.

Za vrijeme trogodišnjeg boravka i rada u Münchenu Račić je stekao priznanje na Akademiji i u širokom krugu drugova i prijatelja, koji su cijenili njegov talent i prema svojim mogućnostima moralno i materijalno pomagali njegova nastojanja. Ipak, on je u sebi nosio nemir koji nije proizlazio iz materijalne nestabilnosti nego iz svijesti i želje za otkrivanjem novih umjetničkih mogućnosti. München je, sa svim svojim vrijednim osobinama, postao za Račićeve perspektive i ambiciozije pretijesan. Pariz ga je privlačio i on se solidno spremio za put u taj grad, učeći francuski i prikupljajući podatke i novac, sa željom da ondje postigne svoj konačni cilj. Pripreme ga nisu sprečavale da se upravo u zimi 1907/8. godine posveti najintenzivnijem slikarskom radu.

Kompozicija »Majka i dijete« konačna je sinteza Račićevih minhenskih dostignuća. Slikana je u njegovu stanu, a za žive modele poslužili su mu stanodavka i njezin sinčić. Komponirana je slobodno, u pet vertikalno paralelnih i dva dijagonalno klinasta plana. Raspored masa toliko je neusiljen da gledalac ne primjećuje ingeniozno i diskretno tkivo kompozicije u kojoj nema slučajnosti. Intenzitet svjetla od prednjeg plana raspršuje se prema pozadini i djeluje kao modulator pojedinih oblika i karakterističnih cjelina. Sjaj, oblik i tekstura stolnjaka, porculana, žlice i peciva djeluju kontrastno spram malog klubka djeteta iz čije crne siluete volumena proviruju ruke i prstići koji podupiru glavu. I ruke i glava slikani su slobodno, s kolorističkom deformacijom u kojoj se intenzivnošću ističu oblik i vlažni sjaj usana, pa prigušene oči koje gledaju u neodređeno. Majka se javlja kao diskretna koloristička silueta sivosmeđih tonaliteta koja se slijeva s tamnosmeđom pozadinom. Ovo izvanrednoj »svečanosti za oči« odgovara integralni doživljaj težine i složenosti ljudskoga života. Najzad je Račić mislio da zna što može, a put u Pariz trebalo je da

otvori vrata svim njegovim nadama i mogućnostima. Zbog toga oko sredine siječnja 1908. godine javlja ocu: ...»Sada Vam eto javljam nešto osobito važna. Ja naime putujem oko 8. veljače u Pariz. Razlog zašto putujem je u kratko radi moje naobrazbe u mojoj umjetnosti, i uopće. Ja bi Vam morao vrlo mnogo pisati ako bi htio, da me sasma razumijete. Ali glavno je, da znate da je to od velike važnosti za mene i moju cijelu budućnost. I to znajte da sam se ja čvrsto odlučio i da za sigurno putujem. — Pariz je mnogo skuplji nego München, pa ću zato trebati i više novaca. Vi i mama još bolje ćete se ljutiti radi toga, to znam i unaprijed. Ja mislim ostati u Parizu tri mjeseca, da prostudiram u kratko francusku umjetnost, a onda se povratim u München, ili ako osobita sreća me posluži u Parizu ond n ostanem na dulje.

Drugu godinu nadam se, da me ne ćete više podupirat trebati, pa zato sam još i više odlučio ići ove godine u Pariz. Drugo, ja u ovoj školi gdje sam sada ne mogu ništa više naučiti, jer moji kolege malo sami znaju, zato ja idem tamo gdje se više i bolje radi, tako da mogu šta naučiti, pa išlo mi kako mu drago. Ja hoću, i mora da ide. Kad sam se posvetio umjetnosti, hoću da se posšteno posvetim.«

Nakon dolaska u Pariz njegovo oduševljenje nije jenjavalo i on se potpuno predaje ritmu njegova života. Detaljno upoznaje grad i obilazi izložbe i galerije. Vrlo se brzo sređuje te i ovdje stvara krug znana s kojima druguje ili se koristi njihovim sitnim uslugama. U Louvreu kopira stare majstore i nastoji da kopije proda ili da za rad osigura potporu. U pismima neprestano ističe oduševljenje i optimizam popraćen intenzivnim radnim elanom. Kolika je bila njegova likovna produktivnost za nepunih pet mjeseci boravka u Parizu, dokazuje nekoliko desetaka pronađenih radova koji su poslije njegove smrti sku-

pljeni i poslani u Zagreb, a od kojih se do danas sačuvalo samo dva-desetak.

U prvo je vrijeme zbog zime više radio u muzejima i galerijama, ali u proljeće ga je osvojila blaga pariska klima i specifična kulturna i društvena atmosfera. Prolazeći gradom, s mnogo je zanimanja pratio život u parkovima gdje je nailazio na dosta građe za svoju slikarsku bilježnicu. Pretenciozne »Gospođe u parku« sa šeširima i toaletom utionule su u prozračnu sjenu zakućka parka. Sunce koje prodire kroz krošnje listiće pojedine kolorističke akcente ili još više smekšava siluete u atmosferi i u prostoru. Rukopis ovoga i ostalih akvarela sa sličnim temama ležeran je, proziran, i nastoji da fiksira što više detalja. Tako i slika »U parku« izvanredno uvjerljivo prikazuje čitača novina u prvom planu, grupu žena u srednjem i još jednu grupu s lijeve strane pozadine, osvjetljenu neposredno suncem koje ispunjava krošnje i grmlje i odbija se od masivnih zidova ograde. — Tipične tadašnje dadilje u dekorativno-kolorističkoj odjeći tema su akvarela »Dadilje u parku«. Uz nabačenu grupu u prvom planu, grupu žena je među planovima i dubokim perspektivnim prospektom vrlo uvjerljivo produbljen, tako da je omogućeno bogato nijansiranje sunčana svjetla.

Razumije se da je i noćni život svojim osobitim oblicima i slikovitošću privlačio Račića, te nam je on o tome ostavio bilješku »Pred kavanom«. Nikakva senzacionalizma nema na tom akvarelu, nego se u kontrastnom ritmu umjetne rasvjete i ondje javljaju različiti ljudi u pokretu i s gestama za čije je fiksiranje bila potrebna brzina i izvanredan smisao za karakterizaciju. — Osobitost pariske atmosfere, odnos arhitekture i vode, doživio je i Račić u sjeni pariskih mostova. Na akvarelu »Na Seini« teški se kameni luk mosta nadvio nad ljude i obalu, svijetla se površina vode ljevska, a u finoj prozirnjoj maglici gu-

bi svoju materijalnost arhitektura s druge strane obale i naredni most koji se nazrijeva tek kao perspektivni refleks.

Ne znamo koja su raspoloženja ili uzbuđenja navela Račića da u sveobuhvatnoj dinamici pariskog života i deklarativnog oduševljenja osjeti potrebu da opet jednom ikao čovjek i umjetnik izvrši osobnu bilancu. »Autoportret (III)«, koji je nastao tih dana, svojom odmjernošću oblika i jednostavnošću upotrijebljenih slikarskih efekata i sredstava kao da tvrdoglavo naglašava poziciju samopouzdanja, premda dubokosmeđa boja pozadine i isto takva tamnog odijela i kose stvara tamni akord koji sugerira pesimističko raspoloženje. Bijeli ovratnik ne može razbiti tu tmurnu sugestiju, ikao ni ozbiljno lice i suzdržani kolorit inkarnata. I oči su navodno tužne, jer se u njima krije sjena skore smrti. Ipak literarna interpretacija griješi, jer naslućuje tragediju tek nakon poznate ali neobjašnjene činjenice njegove rane smrti. — Ako međutim kolorističku škrtost i psihološku ozbiljnost shvatimo kao likovnu samodisciplinu, onda u očima ovoga Račićeva autoportreta možemo pročitati odlučnost i prodornost kojoj je zalogom njegov dotadašnji život i rad.

Slika »Pont des Arts« nastala je svakako nakon upravo spomenutog autoportreta i mnogih studija s obala Seine. Ni taj zadatak Račić nije rješavao sentimentalno, nego organski, kao što je običavao slikati sve svoje slike. On je dobro uočio da je taj isječak pariskog pejzaža rezultat specifičnog odnosa lokalne atmosfere, koja se neprekidno mijenja, i vodene mase Seine koja zbog toga neprestano mora biti podvrgnuta kolorističkoj metamorfozi. Siva patina arhitekture mijenja se pod zajedničkim utjecajem atmosfere, vode i sunca odnosno dnevne rasvjete. Zbog toga je Račić fiksirao upravo moment ranoga jutra, kad se diže sumaglica kroz koju probija blago i difuzno

sunčano svjetlo. Volumeni i obrisi arhitekture mekani su, a bogati i fini preljevi svjetla titraju atmosferom, krošnjama i vodom. Ovakvo doživljeni pejzaž opet je jedinstven Račićev prilog našoj umjetnosti, a istodobno i dokaz njegove kreativne snage.

Dok je Račić odmjerenim tempom svoga temperamenta i svojih mogućnosti nastojao da u Parizu upotpuni i izgradi svoj osobni izraz, nije mu moglo izbjeći da vidi i osjeti kako se u Parizu i u modernoj umjetnosti traži nov kolorističko-konstruktivistički izraz koji su tada zastupali različiti avangardistički pravci i predstavnici. Koliko bi se i kako Račić dalje razvijao, nije potrebno nagađati. Akvareli »Muškarci na bulevaru« i »Žene na bulevaru« pokazuju da se i on uputio pravcem nove analize svjetla i traženja novih odnosa između forme i kolorita. Vrlo je karakteristično za njega da je i u tu problematiku ulazio postepeno, ne napuštajući nasumce svoja dotadašnja iskustva i dostignuća.

Svi pismeni podaci i sjećanja prijatelja i znanaca iz Pariza potvrđuju da je Račić unatoč svim materijalnim teškoćama u Parizu živio intenzivnim životom slikara i čovjeka koji želi i zna živjeti. Pogled na »Place d'Etoile« jedinstveno sažima životno perspektivni doživljaj i pokazuje kojim je kvalitetnim sredstvima Račić raspolagao osvajajući atmosferu, mentalitet i arhitekturu Pariza.

U punom radnom i životnom zamahu naden je ustrijeljen u svojoj hotelskoj sobi 21. lipnja 1908. Utvrđeno je da je preminuo 20. lipnja uveče.

literatura

- Božo Lovrić: Josip Račić (Savremenik, III, br. 2, str. 121, Zagreb, veljača 1908)
- Josip Kosor: Josip Račić (Obzor, XLIX, br. 177, Zagreb, 28. VI 1908)
- Božo Lovrić: Josip Račić (Narodne novine, br. 152 i 153, Zagreb, 3. i 4. VII 1918)
- A. G. Matoš: Izložba Društva umjetnosti (Narodne novine, br. 114 i 115, Zagreb, 1909)
- Vladimir Lunaček: Izložba jednog tragičnog talenta Moderne galerije (Obzor, LXI, br. 94, Zagreb 1920)
- Predavanje Miroslava Krleže o slikarskoj umjetnosti u »Proljetnom salonu« (Obzor, LXI, br. 288, Zagreb 1920)
- Miroslav Krleža: O smrti slikara Josipa Račića (Književnik, I, br. 8, str. 273—281, Zagreb, studeni 1928)
- Ljubo Babić: Hrvatski slikari, od impresionizma do danas (Hrvatsko kolo, X, str. 177, Zagreb 1929)
- Ljubo Babić: Josip Račić (1885—1908) (Hrvatska revija, III, br. 1, str. 33—38, Zagreb 1930)
- Korespondencija J. Račića (Hrvatska revija, IV, br. 9, str. 509—521, Zagreb 1931)
- Vladimir Becić: Uspomene (Savremenik, XXIV, br. 11, str. 51—54, Zagreb 1931)
- Miroslav Krleža: Eseji, Knjiga prva, str. 293 do 306. »Minerva«, Zagreb 1932.
- Ljubo Babić: Umjetnost kod Hrvata, str. 142—146. Izdanje Matice hrvatske, Zagreb 1934. (Drugo izdanje, str. 165 i dalje, Zagreb 1943)
- Vladimir Becić: Sjećanje na Račića i Kraljevića. Predavanje održano na retrospektivnoj izložbi Račić—Kraljević, 16. VI 1935. (Hrvatska revija, VIII, br. 8, str. 395—401, Zagreb 1935)
- Žarko Harambašić: Šegrtovanje hrvatskog slikara Josipa Račića (Jutarnji list, XXV, br. 8696, str. 29, Zagreb 1936)
- Josip Kosor: O Josipu Račiću (Savremenik, XXVIII, knj. I, br. 7, str. 199—202, Zagreb 1940)
- Marcel Gorenc: Mrtve stvari govore o životu slikara Josipa Račića (Novosti, XXXIV, br. 248, str. 18, Zagreb 1940)
- Vladislav Kušan: Josip Račić (Hrvatsko kolo, XXI, str. 97—123, Zagreb 1940)
- Vladislav Kušan: Ars et artifex, Studije i eseji, str. 69—105, Zagreb 1941.
- Grgo Gamulin: Povodom izložbe slikarstva i kiparstva naroda Jugoslavije XIX i XX vijeka (Hrvatsko kolo, str. 287—288, Zagreb 1946)
- Miroslav Krleža: Račić. Mala biblioteka, 2. 24 reprodukcije Račićevih radova. Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb 1947.
- Marcel Gorenc: Račićeva grafika. Grafičko-satirički radovi Josipa Račića 1906. 18 reprodukcija litografija. »Zora«, Zagreb 1951.
- Račić—Kraljević—Becić—Herman u Ljubljani (Bulletin, br. 1—2, str. 39, Zagreb 1953)
- Dimitrije Bašičević: U tradiciji Josipa Račića (Narodni list, IX, br. 2345a, str. 9, Zagreb 1953)
- Oskar Herman: Sjećanja na Münchensko doba (Vjesnik, XIV, br. 2629, str. 6, Zagreb 1953)
- Miroslav Krleža: O smrti slikara Račića (Jugoslavija, sv. 11, str. 25—31, Beograd 1955)
- Babić, Becić, Račić i Kraljević u knjizi »O slikarstvu« njihova školskog druga s Münchenske akademije (Globus, br. 49, str. 6, Zagreb 1955)
- Matko Peić: Račić u Parizu (Čovjek i prostor, II, br. 28, str. 7, Zagreb 1955)
- Miljenko Stančin: Pismo iz Pariza, pred Račićevim motivom (Narodni list, XI, br. 3077, str. 5, Zagreb 1955)
- Zvonimir Wyroubal: Tehnička analiza Račićevih ulja (Bulletin, br. 9—10, str. 56, Zagreb 1956)
- Matko Peić: Josip Račić, u povodu pedesetogodišnjice smrti (Republika, XIV, br. 7—8, str. 1—5, Zagreb 1958)
- Radoslav Putar: Pedeset godina poslije slikarstva smrti, »Račićev početak« (Narodni list, XIV, br. 4032, str. 4, Zagreb 1958)
- Miroslav Krleža: Eseji (Prevedel Tone Potokar), str. 178—193. Cankarjeva založba v Ljubljani, 1961.
- Josip Račić: Predgovor, dokumentacija, katalog Vesna Novak, Moderna galerija, Zagreb 1961.